

Olaf Hömön / som en stund
undergått mig för ~~sin~~ tryck-
arster / ~~sin~~ kopiering
av förf.

Övertryck ur Åbo Akademi-
kommittés Årsskrift 1917

ELIAS LODENIUS:

ÅBO HÖGSKOLA
OCH
ÅBO SAMHÄLLE

ÅBO 1917 :: ÅBO TRYCKERI
OCH TIDNINGS AKTIEBOLAG

Å B O H Ö G S K O L A O C H Å B O S A M H Ä L L E

AV

ELIAS LODENIUS

Frågar man, vilka förutsättningar och livsbetingelser den blivande högskolan har i Åbo, måste svaret bliva beroende dels av ortens allmänna livaktighet och kulturella ståndpunkt dels — och kanske främst — av det svenska befolkningselementets livskraft. Befinner sig detta element i stillastående eller i tillbakagång? Eller går det framåt och visar kraft och håg att ta för sig nya uppgifter och föra dem till en lösning?

Att det på finskt håll då och då påstås, att svenskhetens heliga Ilion i Åbo snart skall falla, betyder mindre. Ingenting är säkrare än det, att den aritmetiska tumstocken icke ger tillförlitliga utslag beträffande ett folkelements framtid. Ser man på det svenska elementets ställning med öppen blick för andra värden än massnumerären, så behöver bilden icke inge bekymmer. Detta element har både genom sitt bildningsliv, sin ledande roll i de kulturella företagen och sitt handhavande av stadens kommunala utveckling visat en livskraft, som tvivelsutan innebär goda framtidslöften — icke minst för högskolan. Själva tanken på denna är ju f. ö. ett bevis så gott som något, ty den bygger ingalunda blott eller främst på lokalpatriotisk fåfänga.

I en annan uppsats i denna skrift torde befolkningssiffrorna, de svenska skolornas elevantal m. m. hithörande bringas i erinran. Här må då blott påpekas, att det

svenska elementet gjort sin insats, icke på grund av makt-
språk utan tack vare sitt intresse, i nästan alla kultur-
institutioner i Åbo — vare sig det sedan gäller muséer,
bibliotek, teater, musikliv eller andra områden. Det är ej
blott svenska pengar, som på dessa områden överallt göra
sig gällande, utan framför allt svenskt bildningsintresse och
svensk publik. De akademiska sommarkurserna, som nu
verkat i fyra år och haft c. 300 åhörare per år i medeltal,
utvisa även de i vilken riktning läget utvecklats sig.

I själva verket har kulturlivet i det svenska Åbo numera
nått den omfattning, att dess påbyggnad i form av en hög-
skola ter sig som en naturlig utveckling av vad som redan
förefinnes. Tänkesättets allmänna läggning går i den rikt-
ningen. Och här till bidrar utan tvivel i hög grad den gamla
akademiska tradition, som aldrig synes ha helt utslocknat
här. Så underligt är detta icke heller, ty en stad kan knappast
i nära två hundra år vara säte för ett lands enda akademiska
läroanstalt och centrum för dess andliga liv utan att detta
skulle lämna efter sig outplånliga spår i ortens andliga fy-
sionomi. Dessa traditioner torde ha en stor andel i den
generositet beträffande donationer för allmännyttiga och
kulturella syften, som gjort Åbo bekant i vårt land.

En annan omständighet, som medverkar till tanken på
en akademi, torde ligga i känslan att denna stad småningom
behöver tillskottet av en sådant vetande och högt skolade
intelligens för att kunna allsidigt och tidsenligt fullfölja sin
utveckling, med de allt större anspråk denna ställer. Ett
sådant tillskott är nästan oskattbart för en framåtgående
stad. Det är icke blott fråga om vetandet i dess högsta
former, utan än mer om den allmänna anda av skolad, sak-
lig kritik samt vida vyer, som en högskola representerar.
Detta är något man känner, att Åbo skulle behöva som ett
stöd för den praktiska duglighet här redan finnes rikligt
företrädd. Erfarenheten från utlandet torde ge vid handen,
att en viss utvecklingsnivå i ett samhälle av sig själv föder
stråvan efter en högre bildningsanstalt som toppunkt.

Livets allt mångsidigare gestaltning, uppgifternas ökade vidd, behovet att vid deras lösning ha tillgång till vetenskapens slagruta — allt detta gör sig gällande. Ty så obestridligt värdet av praktisk duglighet är, vare sig det gäller mer enskilda eller allmänna företag och riktlinjer, så når den dock högst, om den kan lita till vetenskapligt stöd. Man märker det icke minst i det kommunala livet. Vilken fördel har ej vår huvudstad av det intellektuella krafttillskott de två högskolorna lämna med sina nära 300 lärare! Värdet behöver ej ligga i resp. professorers direkta inlägg — lärda män anses ju opraktiska — det ligger så mycket hellre i den anda av saklig kritik, som efterhand utbreder sig kring en akademisk läroanstalt, och som omärkligt men säkert gör sig gällande på livets olika områden, där ett vidgat omdöme är av nöden. I Åbo har man mer än en gång känt avsaknaden av detta mer teoretiska tankeelement, och den blivande högskolan skall icke minst av detta skäl här ega stora uppgifter och spela en gagnelig roll, även om man naturligtvis icke får vänta sig att de akademiska lärarne skola överhoppas med en mängd praktiska uppdrag. Det är nog, om de ingjuta i det allmänna tänkandet smaken för en allsidig och grundlig prövning av företeelserna och lära vår ungdom att gå till arbetet med beaktande även av det vetenskapliga kravet på tillräcklig vidd i perspektiven och vederhäftig omsorg i detaljerna.

Ungdomen — ja, den utgör även en sida av Åbo samhälles nitälskan för en högskola. Staden är rik på svensk skolungdom, fattig på den vid mognare år, i studieåldern, ty dessa betydelsefulla år tillbringas ju i huvudstaden — och många stanna där för alltid. Här behöver knappt erinras om det kända faktum, att ett så avsevärt antal framstående huvudstadsbor egentligen äro Åbo-barn. Icke utan skäl säger sig deras hemort, att den icke egentligen skulle ha råd till så stora avbränningar, och därtill kommer för många föräldrar en förklarlig motvilja mot att lämna de unga ifrån sig just för flere av utvecklingsåren — oavsett att vistelsen i Helsing-

fors ställer sig dyrbar. Man räknar på att den nya högskolan skall bevara för hemorten åtminstone en del av ungdomen och alltid bli ett moment, som lockar unga krafter hit, krafter, för vilka många arbetsuppgifter finnas. Ett eventuellt studiesamband med huvudstadens högskolor skulle för övrigt göra ett eller annat års vistelse där möjlig och sålunda motverka skadlig ensidighet.

Slutligen torde icke den synpunkt lämnas ur sikte av opinionen i Åbo, att vårt lands svenska element överhuvud behöver en tryggad akademisk bildningsanstalt och att särskilt vår ungdom bör ega tillgång till ett bildningscentrum, vars framtid icke inger oro utan kan omfattas med full förtröstan. Att denna anstalt då bör förläggas i Åbo är en gammal kärviden tanke, som har sitt starka stöd uti den offervillighet för kulturella syften just denna stad gjort sig känd för.

Jag har härmed sökt antyda hur Åbo samhälle ser saken, såvitt jag — egentligen en främling på orten — kunnat erfara. Måhända kunde flere omständigheter påpekas. I alla fall torde de angivna vara de väsentliga. Men låt mig nu söka i några drag ge en antydning om Åbo samhälle som en stad i modern utveckling.

*

Den uppfattningen har i landet, särskilt kanske i huvudstaden, varit gängse att »kulturvaggan» befinner sig i en mycket maklig och långsam rörelse, att invånarna en smula äro drönare, egentligen mest utmärkande sig genom sin litet löjliga lokalpatriotism och sin, visserligen mindre löjeväckande men i stället så mycket mer obegripliga, benägenhet för donationer.

Det skall icke bestridas att farten är mindre i Åbo än i Helsingfors. Åbo saknar t. v. varje drag av amerikanism. Men så har också Aurastaden fått fullkomligt med egna krafter hämta sig efter de förödande slagen, då den berövades värdigheterna av huvudstad och säte för akademien, medan statsverket öst ur ymniga källor över den nya metropolen.

Vad detta betyder är icke svårt att fatta. Ser man efter vad som dock fåtts till stånd i Åbo, så visar detta att mycken seg duglighet, kärlek till hemorten och tro på dess framtid behövs och presterats för att föra staden framåt. En kort orientering i Åbo kommunala utveckling torde ge vissa begrepp härom. Denna kommunala utveckling har till bestämmande del utförts av det svenska elementet, som suttit och sitter inne med makten. Den är alltså en exponent för den praktiska duglighet och den livskraft det svenska elementet i Åbo besitter och som skall utgöra, tro vi, en förutsättning även för den svenska högskolans livskraft.

Ännu för halftannat årtionde sedan stod Åbo på ståndpunkten av en tämligen stagnerande ort, där mycket lämnats ogjort, emedan staden dragit sig för utgifter; skattöret hölls här som i andra städer nere, emedan man icke insåg vikten av att kontinuerligt ta utgifter, som i alla fall måste komma i ett samhälle, vilket vill gå framåt. Sekelskiftet medförde dock en allt starkare märkbar förändring. En livlig *nydaningsperiod* tog vid med en lång rad nyanläggningar och förbättringar, som gjort staden till ett nu i många avseenden fullt modernt samhälle.

Bland de största utgifterna äro de för stadens *hamnar*. Det har gällt att rycka upp sjöfarten och framför allt att, i samband med vintertrafiken, göra Åbo till en genomfartsort för den växande trafiken mellan öster och väster. Man har, i tanke att stadens framtida utveckling i så hög grad beror av sjöfarten, icke tvekat att på hamnarna nedlägga belopp, som för en stad av denna storlek äro betydande. Under de senaste femton åren ha cirka sex miljoner mk offrats på hamnar och i samband därmed stående syften — utan något som helst understöd från statens sida — och tvivel råder ej om, att Åbo kommer att framdeles fullfölja en liknande politik.

Sjukhusen, som länge voro efterblivna, med få avdelningar och få platser, med de sinnessjuka inrymda i olämplig lokal och med en enda läkare, ha under de senaste 10—15

åren gjorts fullt tidsenliga. De stora nybyggnaderna, omfattande kommunala sjukhuset, dess ekonomiebyggnad och sinnessjukhuset samt inlösen av privata barnbördshuset, ha kostat nära två miljoner mk.

Nya fattiggården har kräft c:a 600,000 mk, vattenverket 1,8 milj., gasverkets ombyggnad 950,000, kloakerna 780,000, den just nyligen färdiga nya brandstationen, som ersatte underhålliga lokaliteter och torde ställa Åbo främst i vårt land på detta område, kostade c:a 800,000, Norra utmarkens planering för bostadsändamål 300,000, arronderingar och inköp av fastigheter nära en miljon; den nu planerade, av ett privat konsortium förberedda utvidgningen för hamn och industritomter 2,000,000; slutligen har saluhallen kostat 340,000 och folkskolebyggnader nära en miljon.

Bland större moderna anläggningar, som äro planerade och vänta sin tid för att bli utförda, må här nämnas: hamnbana, slakthus, för vilket en miljon i lånemedel är anvisad, renhållningsverk, vilket kalkylerats till en kostnad av 640,000 mk, samt utvidgning av vattenverket. Att staden skall övertaga det nu av koncessionerat bolag drivna elektricitetsverket jämte spårvägar får väl anses tämligen säkert.

Icke så litet har gjorts för *bostadsfrågans reglering*. De gamla kåkstäderna ha röjts upp, och nya bostadsområden ordnats i åttonde och nionde stadsdelarna, som nu snabbast tillväxa av alla i befolkningssiffra. För stadens utvidgning ha områden inköpts på Hirvensalo och underhandlingar länge pågått med statsverket om förvärv av de invid stadsgränsen belägna boställena Stor- och Lill-Heikkilä.

Mycket har även gjorts för stadens förskönande. Breda gator och moderna broar förmedla samfärdseln, vackra parker och skvärer skänka Åbo luft och grönska, och i sin Idrottspark har orten en sällsynt vacker skapelse av stor betydelse för ungdomens fysiska daning. För stadens förskönande med offentliga konstverk, parker och andra anläggningar bereder som känt den Petreliuska fonden på en halv miljon mk rikliga medel.

Ett område, där Åbo städse visat stor vakenhet, gäller *kommunikationernas utveckling*, både till lands och sjöss.

Med stora uppoffringar skapades daglig trafik året om å linjen Åbo—Stockholm. Ett flertal regelbundna ångbåtslinjer på utlandet har tillkommit och i hög grad bidragit till ökad livaktighet. Som bevis på att den skapande andan fortlever kan påpekas tecknandet av 5,000,000 mk huvudsakligen i Åbo för ett ångfartygsbolag Åbo—Sydamerika. Dessa sjöfartssträvanden och en eventuell färjtrafik å Stockholmslinjen komma att finna ett synnerligen verksamt stöd i de nya djuphamnsanordningar, som bli möjliga tack vare den förestående inkorporeringen av c:a 1,000 hektar jord längs kusten åt väster ända till Resoviken — en anordning, som torde ge tidigare oanade möjligheter för stadens uppsving. Den medborgerliga andan av omsorg om hemorten har även i denna sak funnit ett uttryck däri, att de privata initiativtagarne inköpt området i avsikt att föryttra det åt staden till självkostnader. Även för betydelsefulla järnvägsfrågor, såsom de rörande Nystads- och Riihimäkibanorna, ha både intresse, energi och offervillighet visats av Åbo kommun. Särskilt den senare linjen, som har alla utsikter att komma till stånd, torde få en mycket stor betydelse för den väntade stora genomgångstrafiken väster—öster över Åbo. Ännu kan nämnas att tanken på *frilager eller frihamn* varit och är under prövning inom ett avstadsfullmäktige nedsatt utskott. Planerna på en torrdocka äro även ett tecken till livaktighet på sjöfartens område, för vilket de icke obetydliga skeppsvarven givetvis spela en stor roll. Det kan ju, för att ge en föreställning om ortens betydelse för landets handel, här erinras om, att importen över Åbo, vilken 1906 hade ett värde av ej fullt 36 milj. mk, utvisat en jämn uppgång och 1913 hade ett värde av nära 67 miljoner, medan exportvärdet för samma år var resp. 19,4 och 23,8 milj. Intet talar för att ej denna lovande utveckling skall fortgå.

För den *industriella utvecklingen* skola dels den nu snart

öppnade tillgången till fabriksstomter och dels planerna på tillförsel av stora belopp elektrisk kraft från Kumo älv säkerligen verka i hög grad livande. Jag tror man därför trygt kan påstå, att akademien kommer att ligga i ett modernt och utvecklingskraftigt samhälle.

I ett avseende skiljer sig Åbo som känt från alla landets städer, även huvudstaden, nämligen i omfattningen och mångsidigheten av *allmänna inrättningar skapade genom enskilda donationer*. Dessa stiga nu under en tidrymd av 80 år till c:a 25,000,000 mk, och deras insats hör till en korrekt bild av Åbo samhälle. De representera ju ett betydande samhällsgagn och en kraftig kulturbefordran. Jag tänker då ej endast på muséer, bibliotek och teater, musik m. m. som skapats eller upprätthållas delvis med enskilda medel, utan även på sådana som hemmen för äldre fruntimmer och män samt tjänarinnor — redan förefintliga — eller för elementarlärarinnor och folkskolelärarinnor — för två sådana hem finnas betydande donationsmedel — samt de barnhem, som skola tillkomma, och av vilka det Petreliuskska förfogar över mer än fyra miljoner, det Candolinska över en halv miljon; men även en sådan anstalt som det Eschnerska sjukhuset (möjligen för tuberkulösa), vars fond nu närmar sig tre miljoner, bör nämnas och likaså konvalescenthem, sanatorium för folkskolebarn, tuberkulohemmet m. fl. anläggningar, för vilka stora medel redan föreligga och som vänta på sitt förverkligande. En hel rad stora inrättningar komma som synes att inom en nära framtid bli till i Åbo och skola kräva krafter för sin skötsel. Det svenska elementet skall här möta en mängd uppgifter och stora arbetsfält.

Visserligen har det klagats över att kommunalskatten i Åbo stigit raskt och nu är över 6 %. Men det gäller här som överallt annars: smakar det, så kostar det. Och utgifterna ha icke använts till andra än nyttiga, fruktbringande ändamål. Några data i avrundade tal kunna kanske vara av intresse, emedan de belysa utvecklingens snabba gång.

Stadens skulder, som ännu 1905 drogo en utgift av endast 377,500 mk, kosta 1917 Fmk 1,344,900: —.

Hälso- och sjukvård, som 1905 kostade ej fullt 113,000 mk, dra i år nära en halv miljon, medan fattigvården utvisat resp. 267,000 och 425,000, undervisningsväsendet 435,000 och 917,000 (inberäknat museer och bibliotek), samt posten »oförutsedda behov» resp. 30,000 och 800,000 mk. Mot en utgiftsbudget 1905 på 2,444,000 mk svarar i år en på 5,711,000, och mot en uttaxering på 718,000 år 1905 svarar i år en skillnad mellan inkomster och utgifter på 3,650,000 mk.

Den starka stegringen i utgifter och beskattning är dock varken onaturlig eller skrämmande. Staden har övervunnit tidigare brister, är i god kondition att möta en ny tids anspråk och skall säkerligen genom ökad företagsamhet och livaktighet ersätta uppoffringarna.

För en svensk högskola erbjuder detta samhälle säkert en bättre, mer löftesrik miljö än någon annan av våra landsortsstäder. Den har trampat ut småstadens barnskor utan att ännu på länge behöva frukta ett stort samhälles svårigheter.

Det anförda torde ge en antydan om det svenska Åbos läge och utvecklingsmöjligheter. Jag vill icke påstå att dessa äro obegränsade eller ställningen tryggad mot faror — tvärtom. Men fakta visa, att det element, som hittills innehaft ledningen i kommunen och det fria bildningslivet, besitter förmåga att fortfarande tillväxa. Det beror på dess egen målmedvetna energi. Högskolan skall bli ett av de kraftigaste hjälpmedel därtill.

*

Att tankarna i Åbo, då det är tal om *academia rediviva*, mycket gärna gå tillbaka till den gamla högskolan, är alldeles naturligt. Traditionens bild bevarar de ljusa dragen — skuggorna ha förtonat. Emellertid är våra dagars Åbo ett alldeles annat samhälle än det, som utgjorde miljön för den forna akademien. I det senare spelade ämbetsmän, högskolelärare, kleresi och hovrätt en dominerande roll. Icke så mer i våra dagars Åbo. Här är det handels-, industrins och sjöfartens män som spela första violinen.

Stadens storlek är ju också en helt annan. Åbo räknade år 1800 endast c:a 10,000 invånare. Nu är ensamt stadens svenska befolkning betydligt talrikare och folkmängden i sin helhet väl c:a 60,000. F. ö. är hela landets svenska befolkning väl småningom lika stor som hela landets totala folkmängd 1750, då den var 421,500. Så mycket ha tiderna förändrats.

Även i andra avseenden göra förhållandena nu, att det icke är ett återupplivande av den gamla utan nyskapandet av en i väsentliga stycken annan högskola tiden kräver. Jag tillåter mig anföra ett par fakta som stöd.

De bildningmöjligheter gamla Åbo akademi erbjöd voro lika litet som den övervägande studieriktningen överensstämmande med våra dagars krav. Man må endast minnas att akademien under en stor del av sin existens i synnerligen hög grad var en *teologisk* läroanstalt. Av de 11 professorerna 1640 (då studenterna voro 44, en siffra som mot århundradets slut i medeltal per år steg till 85) voro 3 teologie, medan juridik och medicin hade blott var sin lärostol. Den vetenskapliga nivån belyses i någon mån av att Kopernicus ansågs som kättare och Kepler och Galilei voro så gott som okända. Det ekonomiska tidevarvet gav väl fart åt en mer vetenskaplig forskning, men ännu då voro av studenterna i medeltal c:a 40 % prästsöner, vilket i hög grad påverkade både studier och val av levnadsbana; $\frac{3}{4}$ av dessa prästsöner utbildade sig till präster och pedagoger, och tar man i betraktande att flertalet filosofiestuderande ägnade sig senare åt teologin, finner man att denna ännu under mitten av 1700-talet och mot århundradets slut omfattades av över 60 % av alumnerna — detta i något reducerad omfattning ända in på Porthans och Aurorasällskapets tidevarv. Ett ringa fåtal ägnade sig åt filosofiska, juridiska eller medicinska fakulteterna. För de flesta studenter var det fråga om rena »brödstudier», en term som visserligen icke behöver betyda så mycket ont, men som i alla fall belyses av de många klagomålen från tidens ledande andar över den bristande hågen för vetenskapliga

studier. Av studenterna utgingo $\frac{2}{3}$ ur tidens överklass, högst få ur »de djupa leden». Ett annat särdrag var att icke så få studenter voro *barn*, under 15 år. Franzén inskrevs 1784 vid 13 års ålder. För en hel del av dessa ungdomar blev det alltså till en början mer fråga om skollärdom under mentors ledning än om vetenskapliga studier. Man kan därför i flere avseenden icke jämföra den forna akademien med den det nu gäller att skapa.

Visserligen utvisade dess sista Åboperiod ett märkbart uppsving. Ännu 1808 hade lärarkåren utgjorts av blott ett 30-tal personer (studentsiffran torde under krigsåren utgjort 200—250), men den nya staten 1811 upptog ej färre än ett halft hundratal lärare och funktionärer, och flere bland dem representerade modernare vetenskapsgrenar. Också hade Åbo akademi, då den flyttades, en studentsiffra om 476 närvarande — en siffra, som universitetet i Helsingfors nådde först efter 22 år. Så stor roll spelade i alla fall platsombytet och de förändrade förhållandena.

Den nya högskolan skall väl ej mottaga alumner, såsom den förra, från hela landet, icke ens till en början någon överväldigande del av hela vår svenska befolknings ungdom. Icke heller skall den, såsom den gamla akademien gjorde, lära hela vår bildade klass svenska. Men därpå ligger icke heller någon avgörande vikt. I den mån högskolan visar sig kunna utföra en värdefull gärning, skall den nog dra tillräckligt åhörare. Ett element, som den forna akademien icke såg bland åhörarna, kan nu väntas: de kvinnliga studenterna, som haft tillträde till universitetet först från 1887, och »fulla rättigheter» icke förrän 1901, men nu förefinnas i hundratal.

Man kan fråga, hur den blivande högskolan skall mottagas bland Åbo finskspråkiga befolkning. Att döma av det uttalande ortens ungfinska organ ägnade saken, då donationerna blevo bekanta, ställer man sig där på den ståndpunkten, att det i alla fall är ett högre bildningstillskott akademien skall representera och som är värt erkännande. Det är ju samma uppfattning man på svenskt håll skulle hysa till en

liknande finsk institution. Och alldeles uteslutet är, att döma av de akademiska sommarkursernas erfarenhet, ingalunda att högskolan i Åbo trots språket skall draga till sig även finska alumner.

Initiativet till akademiplanens förverkligande kom i en läglig stund, rik på möjligheter och löften. Denna högskola är ett önskebarn, ett uttryck för kära förhoppningar bland Åbo svenska allmänhet, och den skall därför utan varje tvivel här mottagas med både glad tacksamhet, entusiasm och rikligt understöd.
